

ο βαθμός πιστότητας του σημερινού κειμένου προς το αυθεντικό. Παρά τα προβλήματα, το χρονικό του Ιωάννη είναι μία από τις σημαντικότερες πηγές για την ιστορία της Αιγύπτου κατά τον αιώνα της αραβικής κατάκτησης και προηγείται κατά δύο αιώνες της παλαιότερης αραβικής ιστορίας. Βέβαια, σε κάθε περίπτωση πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι γράφηκε από μονοφυσίτη κληρικό και απηχεί τις απόψεις της Κοπτικής Εκκλησίας, η οποία στους Αραβες εισβολείς είχε δει τους απελευθερωτές από τον ζυγό των «αιρετικών Ρωμαίων».

Έκδοση: Hermann, Zotenberg, *La Chronique de Jean de Nikiou*, Paris 1883. R.H. Charles, *The Chronicle of John Nikiu*, London 1916. Ετοιμάζεται νέα σύγχρονη έκδοση από τους Ph. Booth και M. Krawczuk. Α.ΔΟΛ.

Βιβλιογραφία:

Booth, Ph., "Shades of Blues and Greens in the Chronicle of John of Nikiou", *BZ* 1042 (2011) 555-602. Carile, A., "Giovanni di Nikius, cronista bizantino-copto del VII secolo", *Felix Ravenna* 4 (1981) 103-155. *ODB*, 2, 1066. Papaconstantinou, A., "Historiography, Hagiography, and the Making of the Coptic 'Church of the Martyrs' in Early Islamic Egypt", *DOP* 60 (2006) 65-86. Pummer, R., *Early Christian Authors on Samaritans and Samaritanism*, [Texts and Studies in Ancient Judaism, 92], Tübingen: 2002.

Ιωάννης Ιερεύς ο Πλουσιαδηνός (κατόπιν επίσκοπος Μεθώνης Ιωσήφ, 1429[:]-1500).

Ο Ιωάννης γεννάται στην Κρήτη, στον Χάνδακα (το σημερινό Ηράκλειο), μάλλον γύρω στο έτος 1429 [η χρονολογία προκύπτει από μια μαρτυρία, σύμφωνα με την οποία κατά τη σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας (1438-1439) ήταν δέκα χρόνων]. Το προσωνύμιό του (Πλουσιαδηνός) προέρχεται από το χωριό Προυσιάς ή Πλουσιάς, από το οποίο και καταγόταν. Γνωστός στην έρευνα είναι και ο πατέρας του Γεώργιος, επίσης μουσικός (ο ίδιος ο Ιωάννης ανθολογεί στον κώδικα Σινά 1234, φ. 381r- μέλος επιγραφόμενο: «ποίημα κυρ Γεωργίου του Πλουσιαδηνού, του εμού πατρός»). Ο Ιωάννης έτυχε πολύ καλής παιδείας. Σπούδασε Αρχαία Ελληνικά, Λατινικά και Θεολογία. Εξελίχθηκε σε σπουδαίο θεολόγο και κληρικό (φέρεται, σταδιακά, ως μοναχός, ιερεύς, επίσκοπος), δραστήριο κωδικογράφο (ικανών, μουσικών και μη, κωδίκων), πρωτοψάλτη, εξάιρετο μελοποιό και σημαντικό θεωρητικογράφο. Ως μοναχός, μάλλον πέρασε κάποια χρόνια στη μονή Οδηγήτριας της Κωνσταντινούπολης. Γενικά, φαίνεται να έζησε στη Πόλη μέχρι την Άλωση. Με-

τά επέστρεψε στην Κρήτη. Αρχικά ήταν ανθωνωτικός, αλλά αργότερα μετεστράφη και ήταν ένας από τους δώδεκα Βυζαντινούς ιερείς που εσπήριξαν επίσημα την ένωση των Εκκλησιών. Γενικά, χαρακτηρίζεται απερίφραστα ως φιλενωτικός και φιλοκαθολικός, ουσιαστικά ουνίτης, με προβληματική για τους Ορθόδοξους συμπεριφορά, γι' αυτό και θεωρείται «αιρετικός».

Γνωστοί, από τις πηγές, «σταθμοί» στη ζωή του είναι οι ακόλουθοι: Προ του έτους 1455 χειροτονείται ιερεύς (αυτοαποκαλείται πρεσβύτερος). Κατά το 1461 ταξιδεύει στη Βενετία. Μεταξύ των ετών 1463-1470 ο καρδινάλιος Βησσαρίων της Νίκαιας του αποδίδει το οφίκιο του Αρχοντος των Εκκλησιών. Μεταξύ των ετών 1466-1467 παίρνει το οφίκιο του Υπο-Πρωτοπαπά. Κατά το 1470 λαμβάνει το οφίκιο του Πρωτοπαπά. Αναχωρεί από την Κρήτη και μεταβαίνει, μάλλον, στη Βενετία. Στο διάστημα των ετών 1474-1481 ελλείπουν στις πηγές πληροφορίες για τις δραστηριότητές του. Ίσως περνάει δύσκολα χρόνια. Ασχολείται με την κωδικογραφία και τη συγγραφή. Το 1481 τον ευρίσκουμε και πάλι στην Κρήτη, να διακονεί στην Εκκλησία Χριστού του Κεφαλά στον Χάνδακα, ένα μετόχι της μονής του Σινά. Προ του έτους 1492 γίνεται επίσκοπος Μεθώνης, με το όνομα Ιωσήφ. Το 1497 ξαναγυρνάει στη Βενετία. Το 1498 μαρτυρείται παρουσία του στη Ρώμη, όπου ψάλλει Βυζαντινή Μουσική στη χριστουγεννιάτικη λειτουργία του πάπα. Κατά το 1499 επιστρέφει στην Κρήτη. Τότε ξεσπάει και ο δεύτερος τουρκο-βενετικός πόλεμος (1499-1501). Ο Πλουσιαδηνός μεταβαίνει στην επισκοπή του, στη Μεθώνη (που ήταν βενετική κτήση), για να σπρίξει το ποίμνιό του. Το έτος 1500, στις 9 Αυγούστου, κατά τον πόλεμο, «έπεσε μαχόμενος με τον σταυρό στο χέρι». Το έργο του Ιωάννη είναι θεολογικό και μουσικολογικό. Το πρώτο σχετίζεται με τα θέματα της Ένωσης. Γνωστά έργα του είναι τα ακόλουθα:

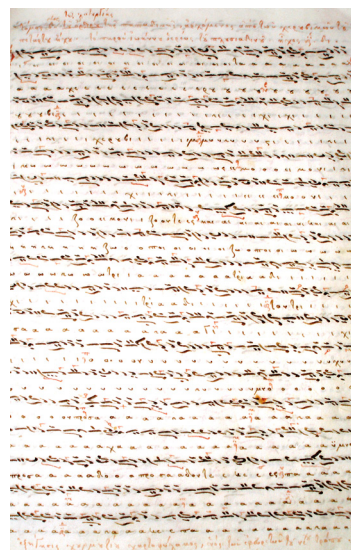
- α) *Ερμηνεία Γενναδίου του Σχολαρίου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, υπέρ της αγίας και Οικουμενικής εν Φλωρεντία Συνόδου, ότι ορθώς εγένετο* [PG 159:1109-1394].
- β) *Περί της διαφοράς, της ούσης μέσον Γραικών και Λατίνων, έπι τε και περί της ιεράς και αγίας Συνόδου της εν Φλωρεντία γενομένης...* [PG 159:959-1024].
- γ) *Απολογία εις το γραμμάτιον κυρ Μάρκου του Ευγενικού, μητροπολίτου Εφέσου, εν ω*

εκτίθεται την εαυτού δόξαν, ην είχε περί της εν Φλωρεντία αγίας και ιεράς Συνόδου [PG 159:1023-1094].

δ) *Κανών της Ογδόης Συνόδου, της εν Φλωρεντία γενομένης* [PG 159:1095-1106]. Το μουσικό έργο του Ιωάννη είναι ποικίλο και ενδιαφέρον. Από αυτό, μνημονεύονται, ενδεικτικά:

α) Η πλήρης μελοποίηση του Ακαθίστου Ύμνου: «Ακάθιστος ακολουθία ψαλλομένη τη C' της E' εβδομάδος της αγίας και μεγάλης Τεσσαρακοστής και Μαρτίου ταις κε' εις τον Ευαγγελισμόν της Υπεραγίας Θεοτόκου· πονηθείς παρά κυρού Ιωάννου ιερέως του Πλουσιαδηνού άρχοντος των Εκκλησιών και πρωτοπαπά της περιωνύμου των νήσων Κρήτης. Μη νομοιάτω τις ότι καταφρονούντες τους παλαιούς εκείνους και μακαρίους άνδρας εποίησαμεν τους οίκους τούτους, επειδή παρ' εκείνων πεποιίνται και κάλλιστα· και γαρ άδειαν έκαστος έχει μόνον ει δυνατό ποιείν όπερ βούλεται. ώσπερ ευρίσκομεν των παλαιών το αυτό έκαστον διαφόρως ποιήσαντα· ως το' Ινα τι και Κορώνης και Κουκουζέλης· και το' Ακατάληπτον εστι και Κουκουζέλης και λαμπαδάριος· και άλλα πλείστα. άλλο τι εν τοις παλαιούς οίκους δύο τινά εισι· πρώτον ότι εκείνοι τεχνικότερως και ακριβεστέρως ποιήσαι βουλόμενοι απέτυχον του ηδέος της ακροάσεως· δεύτερον ότι ου πάντα τα γράμματα των οίκων εποίησαν· όθεν ημείς τη ομαλή και ηπία θέσει δια το ηδονικόν της ακροάσεως μελουρήσαντες, και πάντα τα γράμματα εποίησαμεν» [Σινά 1575, φ. 4r-v].

β) Χερουβικό σε ήχο δ' [εξηγημένο από τον Χουρμούζο· ΜΠΤ 705, φφ. 1r-2v].

ΜΠΤ 705, f. 1r

γ) Διάφορα θεοτοκία μαθήματα καθώς και θεοτοκία δοξαστικά η τροπάρια της Οκτωήχου. Μνημονεύεται, ιδιαίτερα, το θεοτοκίο τροπάριο του πλαγίου του πρώτου ήχου *Την ταχείαν σου σκέπην και την βοήθειαν*, το οποίο (σύμφωνα με αυτομαρτυρία του) «εγένετο εν Βενετία μια καιρού ροπή, αιπίσει Ιωάννου του δηλαφώπτη· φίλου όντος αρίστου».

δ) Η θεωρητική συγγραφή *Ερμηνεία της Παραλλαγής* [και άλλα, ελάσσονα, θεωρητικογραφήματα και μέθοδοι εκμαθήσεως της Ψαλτικής].

Η παραπάνω θεωρητική συγγραφή Ιωάννου ιερέως του Πλουσιαδηνού περιλαμβάνει, κατά προοιμιακή δήλωση του συντάκτη της, ένα μικρό κανόνιο, για τη δύναμη και την ενέργεια των πλαγίων ήχων. Το κείμενο αρχίζει με κάποιες μετροφωνικού τύπου ασκήσεις, πάνω στους δίφωνους και τρίφωνους κλάδους των πλαγίων ήχων: «και ο μεν πλάγιος του πρώτου δίφωνον έχει τον τρίτον, ο δε πλάγιος του δευτέρου δίφωνον έχει τον τέταρτον, ο μεν πλάγιος του τρίτου, ήγουν ο βαρύς, δίφωνον έχει τον πρώτον, ο δε πλάγιος του τετάρτου δίφωνον έχει τον δεύτερον».

«και ο μεν πλάγιος του τετάρτου τρίφωνον έχει τον τρίτον, ο δε βαρύς τρίφωνον έχει τον δεύτερον, και ο μεν πλάγιος του δευτέρου τρίφωνον έχει τον πρώτον, ος φθοριζόμενος αποτελεί τον νενανώ, ο δε πλάγιος του πρώτου τρίφωνον έχει τον τέταρτον».

Στη συνέχεια του κειμένου του Πλουσιαδηνού παρατίθεται ο πολύ γνωστός θεωρητικός αφορισμός «πάσα τριφωνία τον αυτόν ήχον ποιεί». Η συγκεκριμένη θεωρητική διδαχή απαντά σε όλα τα σχετικά εγχειρίδια των Κρητών θεωρητικογράφων, στην αντίστοιχη θεωρητική συγγραφή Παχωμίου του Ρουσάνου, αλλά και (πρωτογενώς) σε κάποιο κείμενο ενός άδηλου θεωρητικογράφου του 15^{ου} αι., που τιτλοφορείται *Ερμηνεία των φωνών και ήχων*. Ο Πλουσιαδηνός εδώ διευρύνει (λεκτικά) την ερμηνεία του εν λόγω κανόνα: «Ενταύθα βεβαιούται και ο παλαιός εκείνος κανών, ο λέγων, πάσα τριφωνία τον αυτόν ήχον ποιεί. εν τε αναβάσει και αύθις εν καταβάσει. ουχ ομοίως δε επί πάσι και κατά πάντων, αλλά ποτέ μεν από μέλους, ποτέ δε από παραλλαγής, και ποτέ μεν ούτως ποτέ δε άλλως. και ποτέ μεν από μέλους μόνον ποτέ δ' από παραλλαγής και μέλους ομού, ποτέ δε και από παραλλαγής μόνης. Ευρήσεις γαρ εν τω οίκω

του πλαγίου τετάρτου, τον αυτόν και τρίτον και μέσον δεύτερον· ώστε από μεν του τρίτου τριφωνία ποιήσας, ευρήσεις δεύτερον· από δε του μέσου δευτέρου, ήγουν του νέανες, ευρήσεις τρίτον τρεις φωνάς αριθμήσας».

Εικόνα 1: ΒΚΨ 16/170, φ. 112v

Η συγκεκριμένη -μακροσκελής- θεωρητική διατύπωση (η λεκτική περιγραφή του φαινομένου) απεικονίζεται, επιπροσθέτως (και μάλιστα διευρυμένη ώστε να βρῖσκει εφαρμογή σ' όλους τους ήχους), σε σχετικό -επινοημένο από τον ίδιο τον Πλουσιαδινό- σχήμα (που συνήθως συμπεριλαμβάνεται στην πραγματεία του), δηλαδή στη γνωστή «σοφωτάτη παραλλαγή», όπου ο παραπάνω κανόνας σκιαγραφείται κάτω από την ακόλουθη μορφή (βλ. εικόνα 1 -το σχήμα που εικονίζεται λαμβάνεται ενδεικτικά εδώ από τον κώδικα ΒΚΨ 16/170, φ. 112v). Και, βέβαια, δεν πρόκειται εδώ για τύπο περισσότερο, παρά για μετροφωνικού τύπου ασκήσεις (πάνω σ' ένα τετράχορδο), που συναρτώνται επιφανειακά μεν με τους εστώτες φθόγγους του συγκεκριμένου συστήματος, ουσιαστικά δε με τους ήχους που εδράζονται στην αρχή και στο τέλος κάθε σκέλους αυτής της φωνητικής άσκησης. Μία (κατά δική μου πρόταση) σημειογραφημένη εκδοχή αυτού του κανόνα, θα είχε την ακόλουθη μορφή (βλ. εικόνα δίπλα): Αυτήν την -πάνω στην τριφωνία- άσκηση, ο Πλουσιαδίνος, μάλιστα, την παραβάλλει με αντίστοιχη του Ιωάννου Κουκουζέλη (που αναπτύσσεται πάνω στην τετραφωνία), προτείνοντάς την ως διεύρυνση της ίδιας μουσικής σκέψης. Στην πραγματεία του ο Πλουσιαδίνος περιγράφει αναλυτικά (μέσω του θεωρητικού λόγου) την πρόταση του Κου-

κουζέλη: «Ο γουν θεμέλιος και πάντων ημών των καλών ηγεμών και οίον φωστήρ της καθ' ημάς επιστήμης, ο μακαρίτης μαίτωρ κύρις Ιωάννης ο Κουκουζέλης ονομαζόμενος, παντ' αρίστως εκθείς και κανονίσας, τους τέσσαρας και

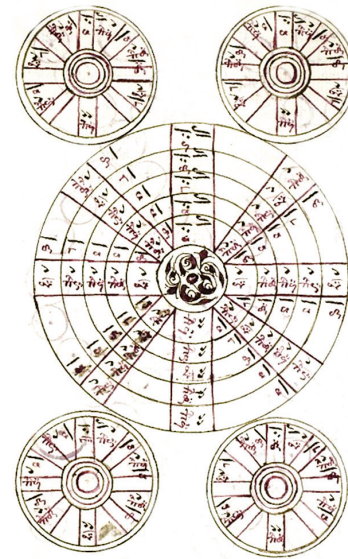

μόνους ήχους ενέφηνεν ως εισίν, κυρίους και θεμελίους αυτούς σχηματίσας και παραστήσας παρέδωκεν, εξηγούμενος αυτών, αρίστως την φύσιν τε και την γένεσιν, των πλαγίων δε κανόνα ουδένα εξέθετο, αλλά μόνον ένα και γενικόν εύρεν άριστα, ον και παρέδωκεν. εν γαρ ταις τέσσαρσι φωναίς ταις ανιούσαις φημί τας αδομένας ούτως:

Δια των τεσσάρων ολίγων, τους πλαγίους δ', κυρίους απέδειξεν, εν δε ταις τέσσαρσι κατιούσαις, τουτέστιν δια των τεσσάρων αποστρόφων, τους κυρίους ήχους το ανάπαλιν πλαγίους ανέφηνε· τους γαρ κυρίους εκείσε πλαγίους, και τους πλαγίους κυρίους παρέδωκεν και ούτω γενικώς απέδειξε. τους γαρ βαθμούς των πλαγίων ήχων αναβαίνων ο μουσικός, κυρίους ήχους αποτελεί. και ούτως ο μεν πλάγιος του τετάρτου τέταρτος γίνεται· και ο βαρύς τρίτος· και ο πλάγιος του δευτέρου δεύτερος· ο δε πλάγιος του πρώτου πρώτος· καταβαίνων δ' αυτούς εκείνους ους αναβαίνων αυτός κυρίους υπολαμβάνει, πλαγίους ευρίσκει αναμφιβόλως. Τούτοις συν ως έοικε μόνοις αρκεσθείς ο μακάρι-

ος εκείνος ανήρ, ουδέν άλλο ίδιον περι των πλαγίων ήχων παρέδωκεν μη ακριβολογησάμενος παραδούναι περαιτέρω ίδιας υποστάσεις ως είνηται των πλαγίων ήχων, αλλ' εμπεριέχεσθαι αυτούς μέσον των κυρίων, και αναμίξ αυτούς είναι· και καταλέγεσθαι αμφοτέρους, τους πλαγίους εν τοις κυρίοις, και τους κυρίους εν τοις πλαγίοις αυτών. και οι μεν κύριοι κατέρχονται μέχρι των πλαγίων· και οι πλάγιοι ανέρχονται μέχρι των κυρίων, και ούτω τελειούνται υπ' αλληλών».

Εικόνα 2: ΒΚΨ 16/170, φ. 112r

Η παραπάνω πρόταση, που μέχρι εκείνη την εποχή δεν είχε περιγραφεί λεκτικά (και περιγράφεται έτσι για πρώτη φορά εδώ από τον Πλουσιαδινό), ήταν μέχρι τότε ιδιαίτερα γνωστή μέσω του παρακάτω σχετικού -και πολύ διαδεδομένου- σχήματος του λεγόμενου «σύνθετου τροχού» (βλ. εικόνα 2- το σχήμα που εικονίζει λαμβάνεται ενδεικτικά εδώ από τον κώδικα ΒΚΨ 16/170, φ. 112r):

Από τα παραπάνω ενδεικτικά σχόλια, λοιπόν, είναι προφανής η σημασία και η σπουδαιότητα της εν λόγω θεωρητικής συγγραφής Ιωάννου του Πλουσιαδινού. Α.ΧΑΛ.

Βιβλιογραφία:

Χατζηγιακουμής, Μ.Κ., *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, Α', Αθήνα 1975. Αλυγιάκης, Α.Ε., *Η οκταημία στην ελληνική λειτουργική υμνογραφία*, Θεσσαλονίκη 1985 235-239. Παναγιωτάκης, Ν.Μ., *Η μουσική στην Κρήτη κατά τη Βενετοκρατία*, Αθήνα 1990. Schartau, B., "A checklist of the settings of George and John Plousiadinos in the Kalophonic Sticherarion Sinai gr. 1234", *Cahiers de l'Institut du Moyen-âge Grec et Latin* 63 (1993). 297-308. Γκέρτμαν,

Ευγ., *Το θεωρητικόν της Πετροπόλεως*, Οδησός 1994. Τουλιάτος Diane, "Ioannes Plousiadenos: The man, his music, and his musical treatise", *Θεσσαυρίσματα* 28 (1998) 79-91. Γιαννόπουλος, Εμμ. Στ., *Η άνθηση της ψαλτικής τέχνης στην Κρήτη (1566-1669)*, Αθήνα 2004. Schartau, Bjarne, "Observations on the transmission of the kalophonic oeuvre of Joannes (and Georgios) Plousiadenos", στο *Tradition and Innovation in Late-and Postbyzantine Liturgical Chant*. Acta of the Congress held at Hernen Castle, the Netherlands (2005), Peeters-Leuven 2008, σ. 129-157. Μπαλαγεώργος, Δ.Κ., «Οι αποκειμένοι στην βιβλιοθήκη της ιεράς μονής του Σινά αυτόγραφοι κώδικες του Ιωάννου Ιερέως του Πλουσιαδινού», στο *Byzantine Musical Culture*. First International Conference-Greece 2007, Paeanea 2009, σ. 47-86. Κρητικού, Φλ., *Η καλοφωνική μελοποίηση του Ακαθίστου Ύμνου από τον Ιωάννη Ιερέα τον Πλουσιαδινό*, (υπό έκδοση). Τωμαδάκης, Ν.Β., «Μιχαήλ Καλοφρενάς, Κρητ. Μητροφάνης Β' και η προς την Ένωσιν της Φλωρεντίας αντίθεση των Κρητών», *ΕΕΒΣ* 21 (1951) 134-139. Μανούσασκας, Μ.Ι., «Ιωάννου Πλουσιαδινού εγκύκλιος επιστολή προς τους Ιερείς του Χανδακός» *ΚρΧρ* 11 (1957) 302-307. Μανούσασκας, Μ.Ι., «Αρχιερείς Μεθώνης, Κορώνης και Μονεμβασίας γύρω στα 1500», *Πελοποννησιακά* 3-4 (1958-1959) 97-100 και 136-137. Μανούσασκας, Μ.Ι., "Recherches sur la vie de Jean Plousiadénos (Joseph de Méthone) (1429?-1500)", *REB* 17 (1959) 28-51. Μανούσασκας, Μ.Ι., «Ανέκδοτοι στίχοι και νέος αυτόγραφος κώδιξ του Ιωάννου Πλουσιαδινού», *Αθηνά* 68 (1965) 49-72. Τσιρπανλής, Ζ.Ν., «Ο Ιωάννης Πλουσιαδινός και η Σιναϊτική Εκκλησία του Χριστού Κεφαλά στο Χάνδακα (δύο ανέκδοτα βενετικά έγγραφα του 1481)», *Θεσσαυρίσματα* 3 (1964) 1-28. Λαούρδας, Β., «Κρητικά παλαιογραφικά 12. Ιωάννου του Πλουσιαδινού, υποθήκαι προς τους Ιερείς της Κρήτης», *ΚρΧρ* 5 (1951) 252-262. Candal, S.J. Manuel, "La "Apologia" del Plusiadeno a favor del Concilio de Florencia", *OCP* 21 (1955) 36-57. Politis, L., "Eine Schreiberschule im Kloster των Οδηγών", *BZ* 51 (1958) 278. Πατρινέλης, Χ., «Έλληνες κωδικογράφοι των χρόνων της Αναγεννήσεως», *ΕΜΑ* 8-9 (1958-1959) 102. Mitsaki, Kariofillis, "The genuineness of the salutatory poem on Mary the Virgin by John (later Joseph) Plousiadenos, bishop of Methone (c. 1429?-1500)", *Κληρονομία* 3 (1971) 344-354. Βασιλείου, Π., «Ο αυτόγραφος "Έρηνος της Θεοτόκου" του Ιωάννη Πλουσιαδινού», *Ελληνικά* 32 (1980) 267-287. Τσελίκας, Α., «Μεθώνη και Κορώνη στην ιστορία της ελληνικής παλαιογραφίας (1ε' αι.)», *Θέματα ελληνικής παλαιογραφίας*, Αθήνα 2004, σ. 187-188.

Ιωάννης Ιερέυς παπα-Θεολόγος. Κωδικογράφος (19^{ος} αι.). Ένα ογκώδες και καλαίσθητο μουσικό χειρόγραφο, γραμμένο στη Νέα Μέθοδο Αναλυτικής Σημειογραφίας της Ψαλτικής Τέχνης, μια μεγάλη Ανθολογία με τα κειμήλια του Αναστασιματαρίου, του Όρθρου και της Θείας Λειτουργίας είναι το μοναδικό έργο με το οποίο καθίσταται γνωστός ως κωδικογράφος ο εν λόγω Ιωάννης Ιερέυς παπα-Θεολόγος από το χωριό Σταγιάτες του Πηλίου όρους της Θεσσαλικής Μαγνησίας. Ο κώδικας είναι ενυπόγραφος: «Αυτή η Ψαλτική χειρογράφη (sic) παρά του διδασκάλου Ιωάννου Ιερέως (sic) παπά Θεολόγου από χωρίον Σταγιάτης (sic) κατά το έτος 1830». Έναν αιώνα μετά, άγνωστο πώς, το βιβλίο βρέθηκε στα